

האם ומתי עברה הנשיאות לטבריה

Author(s): י. כהן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 1 (תשל"ד), חוברת 1, pp. 114-122

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70054205>

Accessed: 22/11/2011 06:56

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

האם ומתי עברה הנשיאות לטבריה * מאת יחזקאל כהן

מאז חורבן ירושלים והמקדש, במשך כל תקופת התנאים וראשית התקופה האמוראית, נדדו הנשיאות והסנהדרין מישוב לישוב, בראשונה ביהודה ולאחר מכן בגליל. בעוד שלגבי הסנהדרין מוסכם בין החוקרים, שהיא ישבה ופעלה גם בטבריה ושזו היתה התחנה האחרונה במסכת מסעותיה¹, הרי לגבי הנשיאות, אין הסכמה לא לגבי עצם ישיבתה בטבריה וכל שכן לגבי מועד המעבר, זהות המעביר וטעמיו².

פרק מעובד מתוך עבודה לשם קבלת תואר מוסמך על הנושא: טבריה בתקופת המשנה והתלמוד. העבודה נכתבה בשנת תשכ"ו בהדרכת פרופ' ש' ספראי לו נתונה תודתי על העצה וההדרכה. על נדודי הסנהדרין מעידה מסורת מפורסמת. עיין, ב"ר פ' צו, תאודור — אלבק, עמ' 1220, ב' רה"ש לא סע"א — רע"ב ע"פ הנוסח שבכתבי-היד, שבהם, בניגוד לנוסח שבדפוסים, לא מופיעה התוספת "ומיבנה לאושא ומאושא ליבנה"; ועיין: ר' רבינובין, ד"ס, רה"ש, מינכן תרל"ב, עמ' 88; י"א הלוי, דורות הראשונים, ח"א, כרך ה, וינה תרפ"ג, עמ' ריו ואילך; י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ב, ירושלים תשכ"ד, עמ' 1189; ג' אלון, תולדות היהודים בא"י בתקופת המשנה והתלמוד, א, תשי"ט, עמ' 291—292; ח"ד מנטל, מחקרים בתולדות הסנהדרין, תל-אביב 1969, עמ' 162—197; ש' ספראי, קרית ספר, לט (תשכ"ד), עמ' 70; ולאחרונה גם א"א אורבך, מיהודה לגליל, ספר זכרון ליעקב פרידמן ז"ל, ירושלים תשל"ד, עמ' 69.

י"א הלוי, שם, ב, עמ' 70—75, וי"ש צורי, תולדות המשפט הצבורי העברי, כרך א, ספר א, פריס תרצ"א, עמ' 33 ועמ' 81, סבורים שהנשיאות לא עברה מעולם לטבריה. לעומתם סבורים ז' פרנקל, מבוא לירושלמי, ברעסלוי תר"ל, דף ג, עמ' ב; הנ"ל, דרכי המשנה, ורשה תרפ"ג, עמ' 207; מ"ד יודילביץ, טבריה, ירושלים תש"י, עמ' 55 וי' פרס, ארץ-ישראל, אנציקלופדיה טופוגרפית-היסטורית, ב, ירושלים תש"ח, עמ' 370, שרבי הוא שהעביר את המוסד לטבריה. צ' גרץ, דברי ימי ישראל, ב, ורשה תרס"ח, עמ' 319; ש' אסף, לתולדות יהודי טבריה, סיני, ספר היובל (תשי"ח), עמ' קמב; הנ"ל, ספר הישוב, ב, ירושלים תשי"ד, עמ' כד; י' גוטמן, האנציקלופדיה העברית, ו, תשי"ז, עמ' 424, וב"ז בכר, אגדות אמוראי א", כרך א, חלק א, תל-אביב תרפ"ה, עמ' 93; כרך ב, חלק א, עמ' 141, סבורים שהמאורע אירע בימי רבי יהודה נשיאה. ש' ספראי, תולדות עם ישראל (בעריכת ח"ה בן ששון), א, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 333 ומ' אבי-יונה, אטלס כרטא לתקופת בית שני המשנה והתלמוד (בהשתתפות ש' ספראי), ירושלים 1966, עמ' 92, טוענים, שהדבר קרה לאחר ימי רבי יהודה נשיאה. במפה מס' 144 בעמ' 93 של האטלס הנ"ל, מסומנת ציפורי כמקום מושבו של רבי יהודה נשיאה, אולם לא טבריה. באנציקלופדיה העברית, יח, תשכ"ו, עמ' 327, כותב מ' אבי-יונה, שהנשיאות עברה לטבריה, אולם אינו נוקב במועד המעבר. ש' קליין, ארץ הגליל, ירושלים תשכ"ז, עמ' 105, הסבור שבימי רבי ישבה הנשיאות זמן מה בטבריה, טוען, שלאחר מותו עבר המוסד באופן קבוע לטבריה אך אינו מציין מתי אירע הדבר. במבוא לספר הישוב, א, בעמ' לא בסעיף הדו בנשיאות הוא כותב דברים תמוהים: "כשלוש מאות שנה ויותר היתה הנשיאות קיימת בטבריה". כיוון שבשנת 429 לספירה שוב לא היה קיים מוסד הנשיאות הרי שלדברי קליין

הלוי וצורי מביאים שתי ראיות עיקריות לביסוס טענתם, שצפורי היתה תחנתה האחרונה של הנשיאות.³

א. מסורת בירושלמי⁴ מספרת, שבימי רבי יוחנן וריש לקיש נהגו בני שתי משפחות שישבו בצפורי, לבקר בבית הנשיא מידי יום. מכאן, לדעתם, ראיה שהנשיאות יושבה בצפורי. ברם, דומה, שהימים ימי רבי יהודה נשיאה ומסתבר שבראשית תקופת נשיאותו ישב עדיין בצפורי ואין ממסורת זו ראיה, שבהמשך ימיו לא עבר לטבריה ובוודאי אין ראיה שהנשיאות נשארה בצפורי עד ביטולה, כטענת הלוי וצורי.

ב. ממסורת אחרת בירושלמי⁵ משתמע, שארונן של רבי יהודה נשיאה היה בצפורי. מכאן מבקשים הם ללמוד שבה ישב ובה נפטר, אולם אין ללמוד ממסורת זו אלא שארונן היה בה, ומסתבר שהגיע אליה במסע ההלוויה.⁶

ממקום אחד בבבלי עולה, לכאורה, שרבי יהודה הנשיא אכן ישב בטבריה: "אמר רבי אלעזר, אמר רבי חנינה: רבי נטע נטיעה בפורים"⁷. על כך מקשה הבבלי: "ורבי היכי נטע נטיעה בפורים והתני רב יוסף: שמחה ומשתה ויום טוב... ויום טוב—מלמד שאסור בעשית מלאכה". מתוך התלמוד: "רבי בר ארביסר הוה וכי נטע בחמיסר נטע". רבי גר בעיר שלא היתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון וחג הפורים חל בה בי"ד באדר והוא נטע נטיעה בט"ו בו, כלומר, הוא נטע בפורים, אבל לא ביום בו חל החג בעירו. על כך מקשה התלמוד: "איני והא רבי בטבריא הוה וטבריא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון הוא"⁸. לכאורה מידע חד משמעי: רבי ישב בטבריה.⁹ יש לקבל את דברי הבבלי כעובדה, אולם יש לברר מי הוא זה המכונה במסורת זו בשם רבי.

בדרך כלל, כשנוכח במקורות השם רבי הכוונה היא לרבי יהודה הנשיא בנו של רבן שמעון בן גמליאל. אולם, לפעמים נקרא גם נכדו, רבי יהודה בן רבן גמליאל, בשם רבי, כגון: "אלו דברים של גויים אסורין ואין איסורן איסור הנאה: חלב שהלבו גוי ואין ישראל רואהו והפת והשמן שלהן—רבי ובית דינו התירו בשמן"¹⁰. מתוך דברי התלמוד הבבלי, להלן, מסתבר, שרבי הנזכר במשנה כמתיר שמנם של הגויים, הוא רבי יהודה

הנשיאות עברה לטבריה עוד לפני מלחמת בר-כוכבא, והדבר תמוה. גם מ' שואבה, מכתבי ליבניס אל הנשיא בארץ-ישראל, תרביץ, א, ספר ב (תרצ"ז), ע' 91, טוען, על סמך מקורות יהודיים ונוכריים שאינו מפרטם, שהנשיאות עברה לטבריה, אך כקליין, אף הוא אינו מציין מתי אירע הדבר. וראה עכשיו גם א"א אורבך, מיהודה לגליל, עמ' 69. המצטרף אל הסוברים שהנשיאות עברה לטבריה אך אינו דן בשאלת זמן המעבר וזהות המעביר.

3 הלוי, דורות הראשונים, ב, עמ' 74; צורי, תולדות המשפט הצבורי העברי, א, עמ' 26.
4 שבת, פ"ב ה"ב, יג ע"ג; שם, הוריות, ספ"ג ה"ט, מח ע"ד; ועיין: ש' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, ירושלים תרצ"ה, עמ' 175.

5 ברכות, פ"ג ה"א, ו ע"א; שם, נזיר, פ"ז ה"א, נו ע"א; ועיין: ב' רטנר, אהבת ציון וירושלים, ברכות, וילנה תרס"א, עמ' 71–72; ל' גינצבורג, פרושים וחידושים בירושלמי, ב, ג—חש"א, עמ' 95–96.

6 על מסע ההלוויה של רבי עיין: קה"ר ז, יא; כתובות, קג סע"א.

7 מגילה, ה סע"א.

8 שם, ה ע"ב.

9 הלוי וצורי נדחקים מאוד בנוסחם ליישב מסורת זו עם הטענה, שמעולם לא עברה הנשיאות לטבריה. ראה: דורות הראשונים, עמ' 71–74; תולדות המשפט הצבורי העברי, עמ' 26–27.

10 משנה ע"ז, פ"ב מ"ז; השווה: תוספתא, שם, פ"ד ה"א צוק' עמ' 467; ע"ז, לח ע"ב.

נשיאה: "מיסתמך ואזיל רבי יהודה נשיאה אכתפיה דרבי שמלאי שמעיה. אמר לו: שמלאי, לא היית אמש בבית המדרש כשהתרנו את השמן?"¹¹ כלומר, יש ורבי יהודה נשיאה נקרא גם בשם רבי¹². דומה, שגם בסוגייתנו רבי הוא רבי יהודה נשיאה, שכן אין להניח, שאמוראים מאוחרים, שהכירו היטב את המסורות הברורות על ישיבתו של רבי יהודה הנשיא בבית שערים ובצפורי, יטענו, כטענה המובנת מאליה, שהוא יושב בטבריה. רבי זה, שנטען שישב בטבריה הוא רבי יהודה נשיאה.

מסורת תלמודית הדנה באירוע מימי הקיסר דיוקליטינוס (284–305) מלמדת אף היא על ישיבת רבי יהודה נשיאה בטבריה: "דיקלוט חזירא מחונייה טליי דרבי יודה נשיא, איתעביד מלך נחת לפמיס שלח כתבין בתר רבנין: תיהוון גביי במפקי שובחא מיד. אמר ליה לשלוחיא: לא תתן להון כתבין אלא בערובתא עם מטמעי שמשא. ואתא שליחא גבהון בערבותא עם מטמעי שמשא והוה רבי יודן נשיא ורבי שמואל בר נחמן נחתין למייסחי בדימוסין דטבריא"¹³. רבי יהודה נשיאה מקבל בטבריה את הזמנת הקיסר. אין להעלות על הדעת, שהנשיא היה באותה שעה בביקור בטבריה, שכן איגרות המיועדות לנשיא נשלחות אל מקום מושבו הרשמי והקבוע ואין זה מעניינם של פקידי הקיסר לחזר אחרי הנשיא ולשלוח אחריו שליחים ואיגרות לכל מקום שילך. מכאן, שידוע היה לפקידות הרומאית, שמקום מושבו הקבוע של הנשיא היה בטבריה¹⁴. דיוקליטינוס שהה בארץ-ישראל בקיץ שנת 286¹⁵ לפיכך ניתן לקבוע, שבשנה זו כבר יושב רבי יהודה נשיאה בטבריה.

גם מתוך הידיעה על הסיכסוך שבין רבי יהודה נשיאה ובין רבי שמעון בן לקיש¹⁶ עולה, שהנשיא יושב באותם ימים בטבריה.

עדות על ישיבת הנשיא בטבריה במחצית הראשונה של המאה הרביעית יש בסיפורו של היהודי המומר יוסף, שהיה לקומס בימי הקיסר קונסטאנטינוס. הסיפור מובא על-ידי אב הכנסיה אפיפניוס (320–403), שחי בארץ-ישראל ושמע את הסיפור מפי יוסף עצמו. יוסף חי בטבריה עד שעבר לבית-שאן. אפיפניוס מספר ש"יוסף זה נחשב אצלם לאחד הנכבדים, הלא הם הנקראים שלוחים, שמקומם הוא אחרי הנשיא. הם יושבים עם הנשיא יחדיו ונושאים ונותנים אתו, לעתים תכופות, בלי הרף ביום ובלילה, כדי לשאול ולהביא ממנו עצה ומביאים לפניו דברי הלכה לפי התורה". יוסף הטברייני שהה ימים ולילות עם הנשיא. מסתבר, שהדבר אירע בעיר מושבם של השניים — בטבריה. יוסף מחנך בעירו, טבריה, את בן הנשיא. מכיוון שאין להניח שהבן נותק ממשפחתו, מלמד הדבר שהמשפחה

11 ע"ז לו ע"א; והשווה: ירושלמי, ע"ז פ"ב ה"ט, מא ע"ד.

12 עיין: רש"י ע"ז לה ע"ב ד"ה: "רבי ובית דינו התירו את השמן"; תוספות, ע"ז לו ע"א, ד"ה: 'אשר'; צורי, תולדות המשפט הצבורי העברי, עמ' 35; ג' אלו, תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, ב, תשט"ז, עמ' 152, 157; י"ב אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים תשי"ז, עמ' 229–231; ח' אלבק, מבוא לתלמודים, ירושלים תשכ"ט, עמ' 167. בידיעה על האיגרת ששלח דיוקליטינוס לרבי יהודה נשיאה (ירושלמי, תרומות פ"ח ה"י, מו סע"ב — רע"ג) נאמר במקבילה בבראשית רבה (פ' סג, תאודור-אלבק, עמ' 688/9) שהיא נשלחה אל רבי.

13 ירושלמי, תרומות פ"ח ה"י, מו סע"ב — רע"ג; ילקוט שמעוני, א, קי.

14 ובמקבילה בבראשית רבה פ' סג, תאודור-אלבק, ע' 688 נאמר: 'ושלח כתבים לטבריא'.

15 עיין: י' גוטמן, האנציקלופדיה העברית, ו, תשי"ז, עמ' 425; א' שליט, שם, יב, תשי"ט, עמ' 430.

16 ירושלמי, סנה' פ"ט, יט סע"ד — כ רע"א.

ישיבה בטבריה. אפיפניוס מספר מפי יוסף, שבעירו של הנשיא היה בית גנזים: "והיה שם בית אוצר תחום", ובהמשך הוא אומר, שבטבריה נפוצו שמועות, שיוסף פתח את האוצר שהיה בעיר: "והיה בעיר משוגע אחד, שהיה מתהלך עירום בעיר, כלומר בטבריה... ושמועות התהלכו בעיר, שיוסף פתח את בתי האוצר". אף מכאן ראייה לישיבת הנשיא בטבריה. יוסף מספר ש"כאשר נטה הלל למות בקש להביא את האפיסקופוס שגר בימים ההם בקרבת טבריה"¹⁷. מבלי לקבל כאמת את הסיפור המגמתי על הנשיא המזמין אליו את האפיסקופוס¹⁸, הרי העובדה, שיוסף בחר לספר על הזמנת האפיסקופוס שישב ליד טבריה, שעה שיכול היה לספר שהמזמין היה אוסביוס, האפיסקופוס המפורסם, שישב באותם ימים בקיסרי, מלמדת, שהמדובר בנשיא שישב בטבריה, שכן מתאים יותר לספר, שהנשיא הנוטה למות ביקש שיביאו אליו אדם הגר סמוך לעירו ולא מישהו הגר בקצה השני של ארץ-ישראל.

ארבעת הקטעים מתוך סיפורו של יוסף המומר מלמדים, שהנשיא ישב בטבריה¹⁹. כיוון, שהקיסר קונסטאנטינוס כבש את החלק המזרחי של האימפריה בשנת 324 ומת בשנת 337 וכיוון, שהמעשים אודותם מספר יוסף אירעו בתקופה זו, ניתן לקבוע שבתקופה זו כבר ישב הנשיא בטבריה.

אין חולק על כך, שהסנהדרין עברה לטבריה ושהדבר התרחש בימי רבי יוחנן²⁰. יש להניח, שעם הסנהדרין עברה גם הנשיאות. טבעי ומוכן, ששני מוסדות ההנהגה היהודיים המרכזיים, הסנהדרין והנשיאות, פעלו תוך מגעים הדוקים וקבועים²¹. אין בקביעה זו כדי לבטל את המאבקים שהתנהלו בין שני המוסדות, אולם גם ההסכמה ההדדית וגם המחלוקות חייבו מגעים הדוקים יום-יומיים. אלו יכלו להערך רק אם שני המוסדות ישבו במקום אחד. ואכן, מאז שגלתה הסנהדרין מירושלים, לאחר החורבן, אנו מוצאים לידה, בכל תחנות נדודיה, את בית הנשיא. רבן יוחנן בן זכאי²² ורבן גמליאל²³ ביבנה, רבן שמעון בן גמליאל²⁴ באושא ורבי בבית שערים²⁵ ובצפורי²⁶. על שפרעם דלות הידיעות. לעומת

Epiphanius, Panaion heav. 30, 4, 1 — 30, 12, 9 (ed. Holl, Leipzig 1915, I, pp. 338-348). קליין, ספר הישוב א, עמ' 67—73.

18 עיין: גרץ, דברי ימי ישראל, ב, עמ' 483, 488; מ' אבי יונה, בימי רומא וביזנטיון, ירושלים תשי"ב, עמ' 116—117.

19 י' צפרירי, המאבק בין הנוצרים ובין היהודים באזור טבריה בתקופת הביזאנטית, כל ארץ נפתלי, ירושלים תשכ"ח, עמ' 80, הערה 10.

20 רה"ש, לא רע"ב; ב"ר, פ' צו, תאודור-אלבק, עמ' 1220; ועיין: הלוי, דורות הראשונים ב, עמ' 74—75; צורי, תולדות המשפט הצבורי העברי, א, עמ' 81; קליין, ארץ הגליל, עמ' 92; ספראי, תולדות עם ישראל, א, עמ' 333.

21 עיין: אלון, תולדות, א, עמ' 53—54, 60—61, 65, 71—72, 114—121, 146—147; ב, 69—78, 125—129; מנטל, מחקרים בתולדות הסנהדרין, עמ' 280—288; ספראי, תולדות עם ישראל, א, עמ' 299—300.

22 אבות דרבי נתן, נו"א פרק ד, שכטר, עמ' 22—24; שם, נו"ב פרק ו, שכטר עמ' 19; גיטין נו ע"ב; מ' רה"ש פ"ד מ"א; רה"ש כה ע"ב.

23 תוספתא סנה"ר פ"ח, צוק, עמ' 427; שם, ברכות, פ"ב ה"ו, צוק, עמ' 3; שם, כה ע"ב — כט ע"א; ירושלמי, פסחים, פ"ב, כ"ט רע"ג.

24 רה"ש, לב ע"א.

25 סנה' לב ע"ב ובמקומות נוספים.

26 ירושלמי. כלאים פ"ט, לב ע"ב ובמקומות נוספים.

זאת ידוע, שאפילו בביתר ישבו הסנהדרין והנשיאות יחדיו. על הסנהדרין: "אמר רב יהודה אמר רב: כל עיר שאין בה שנים לדבר ואחד לשמוע אין מושיבין בה סנהדרין ובביתר היו שלשה"²⁷. על בית הנשיא: "רבן שמעון בן גמליאל אומר: חמש מאות בתי סופרים היו בביתר... ומכולם לא נשתיר אלא אני, וקרא על גרמית: עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי"²⁸. מסתבר, שבמשך כמאה וחמישים השנים שבין החורבן למותו של רבי, היה מקום מושבה של הסנהדרין גם מקום מושבו של הנשיא, כך בכל התחנות שבין ירושלים לטבריה. האם יש סיבה להניח, שנוהג זה, שהתחייב גם מדרך עבודתם של המוסדות, בוטל בעת שעברה הסנהדרין לטבריה, תחנתה האחרונה? הטוען, שהנשיאות לא עברה לטבריה או שהיא עברה רק לאחר שהתיישבה שם הסנהדרין צריך לתת טעם לביטול מסורת בת מאה וחמישים שנה.

יש הטוענים שהנשיאים שלאחר רבי היו קטנים בתורה²⁹ ולפיכך נצטמצמה, אם לא נתבטלה, זיקתם לסנהדרין. לפי דעה זו, שוב לא היה צורך, ששני המוסדות ישכנו בעיר אחת. אולם, גם הסבורים, שהנשיאים לא נשאו ונתנו בהלכה צריכים לזכור, שהיו בין הנשיא והסנהדרין מגעים רבים שלא בתחום ההלכה. הסנהדרין עסקה גם בעניינים שאינם מתחום הלימוד והעיון ושימשה סמכות עליונה כלפי פנים וכלפי חוץ. שיתוף הפעולה המתמיד בתחומים הללו חייב קירבה גיאוגרפית. ראיותיה של השיטה המתארת את הנשיאים שלאחר רבי כקטנים בתורה מפוקפקות. אמנם, מימי רבן גמליאל ברבי שוב אין הנשיא ראש הסנהדרין למעשה³⁰, ובראש המוסד עומדים חכמים אחרים, אולם אין בכך כדי ללמד, שהנשיאים שוב אינם אנשי תורה. המקורות מעידים, שהנשיאים נשאו ונתנו בהלכה והכריעו בה³¹, נשאלו בהלכה³² ואף פסקו בניגוד לדעתו של החכם שעמד בראש הסנהדרין³³. עובדות אלו מורות על קשריהם ההדוקים של הנשיאים עם הסנהדרין³⁴. לפי שבמשך כמאה וחמישים שנה היו הנשיאים תלמידי חכמים מובהקים שעמדו בראש הסנהדרין ושני המוסדות שכנו במקום ישוב אחד, אפשר שרבי יוחנן, בפרט את המקומות אליהם גלתה הסנהדרין, כולל טבריה, התכוון להנהגה המרכזית על שני מרכיביה ולא לסנהדרין בלבד.

נראה שהסנהדרין והנשיאות עברו לטבריה באמצע המאה השלישית. טבריה היתה העיר היהודית הגדולה ביותר בגליל כבר זמן רב קודם לכן, לפיכך תמוה שמוסדות אלו עברו אליה באיחור רב.

27 סנה' יז ע"ב ועיין אגרת רב שרירא גאון, הוצאת לוי, חיפה תרפ"א, עמ' 10.

28 ירושלמי, תעניות פ"ד, ה"ח ס"ט עמ' א; איכ"ר ב, ב.

29 הלוי, דורות הראשונים, ב, עמ' 19–23; 34–52.

30 עיין: ש' ספראי, תולדות עם ישראל, א, עמ' 332; א"א אורבך, חז"ל, פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"א, עמ' 538.

31 כגון רבי יהודה נשיאה שהתיר שמנם של הגויים.

32 למשל: חולין נא ע"א.

33 דב"ר, ב יט.

34 עיין: ג' אלון, אילין דמתמנין בכסף, מחקרים בתולדות ישראל, ב, תשי"ח, עמ' 16–17; ח"ד מנטל, מחקרים בתולדות הסנהדרין, עמ' 288, הסבור אף הוא, שפרט לרבי יהודה נשיאה, היו כל הנשיאים תלמידי חכמים. אודות רבי יהודה נשיאה, עיין: שם, עמ' 199, ועמ' 200, הערה 8; ש' ספראי, קרית ספר, לט (תשכ"ד), עמ' 74.

לאחר שחרבה ירושלים שוקמו מוסדות ההנהגה והתבססו ביבנת³⁵. בימי מרד בר-כוכבא ישבה ההנהגה בביתר, שבעקבות חורבן ירושלים הפכה לעיר מחוז חשובה³⁶ ובה ישבה גם המנהיגות הצבאית של המרד בשלבים האחרונים של המלחמה. לאחר כישלון מרד בר-כוכבא עבר מרכז הכובד של הישוב היהודי שבארץ-ישראל מיהודה לגליל. טבעי, שגם ההנהגה הלאומית עברה לגליל — לאושא ומשם לשפרעם ולבית שערים. אלו היו ישובים קטנים ולא מרכזיים בישוב היהודי. הערים היהודיות המרכזיות בגליל היו צפורי וטבריה. למרות זאת ישבו המוסדות, כל ימי רבן שמעון בן גמליאל ורוב ימי רבי, בישובים קטנים מחוץ למרכזים הגדולים. מדוע? האם בחרו בכך הנשיאים מרצון או שמא נאנסו לכך? יש להניח, שהנשיאים וכן חברי הסנהדרין רצו לשכן את המוסדות באחת הערים הגדולות. קליין סבר, שמקום מושבה של ההנהגה היהודית נקבע על-ידי השלטונות הרומאיים, שהיו מעוניינים לשכנם בסמוך לבירה הרומאית של ארץ-ישראל, קיסרי, ולכן ישבו הללו באושא, שפרעם ובית שערים³⁷. המרחק, שבין קיסרי לצפורי גדול אך במעט מהמרחק, שבינה לבין אושא, שפרעם ובית שערים. אם יכולה היתה הפקידות הרומאית לפקח על המוסדות שעה שישבו בבית שערים, היתה יכולה לעשות זאת גם לגבי צפורי. אין גם כל רמז להתערבותם של שלטונות הפרובינציה בקביעת מקום מושבם של מוסדות ההנהגה היהודיים.

דומה, שהסיבה לשיבת הנשיאות ואף הסנהדרין בישובים קטנים נעוצה במערך הכוחות בחברה היהודית בארץ-ישראל ולא בגורמים הייצוגיים. טבריה וצפורי, שתי הערים היהודיות הגדולות, נוהלו על-ידי מנהיגות מקומית, שהשתדלה לא לכפות עצמה למרותו של השלטון היהודי המרכזי. המנהיגים המקומיים שימשו במועצה העירונית, שניהלה את העיר, גבתה מסים וייצגה את התושבים בפני השלטונות הרומאיים. הללו ראו עצמם עצמאיים ובילתי תלויים בנשיאות ובסנהדרין³⁸. תקיפים אלו, שהיו בני משפחות מיוחסות ועשירות, חדרו גם לתחום השיפוט ומינוי דיינים, שלא על דעת ההנהגה המרכזית³⁹. הנשיאות והסנהדרין לא ויתרו על זכותן להתערב בניהול הערים ובמינוי דיינים ומנהיגים. ידוע כי רבן גמליאל דיבנה העביר מכהונתו את ראשה של אחת הערים: "אמר רבי יהודה: חס ושלום שרבי עקיבא עיכבן, אלא שזפר ראשה של גדר עיכבן ושלח רבן

35 על הטעמים למעבר ליבנה ראה: מ' שטיין, תן לי יבנה יחכמיה, ציון, ג (תרצ"ח), עמ' 118–122; ג' אלון, הליכתו של רבן יוחנן בן זכאי ליבנה, מחקרים בתולדות ישראל, א, עמ' 219–252; א"א אורבך, מעמד ההנהגה בעולמם של חכמי ארץ-ישראל, קבוצות עילית ושכבות מנהיגות בתולדות ישראל ובתולדות העמים, ירושלים תשכ"ז, עמ' 22; ש' ספראי, תולדות עם ישראל, א, עמ' 308–309; הנ"ל, בחינות חדשות לבעיית מעמדו ומעשיו של רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן, ספר הזכרון לגדליהו אלון, תל-אביב תש"ל, עמ' 203–204.

36 ירושלמי, תעניות פ"ד, ה"ה, סט ע"א: "תני רבי יוסי אומר חמישים ושתים שנה" וכו'.

37 ארץ הגליל, עמ' 82.

38 עיין: א' ביכלר, המנהיגים המדיניים והחברתיים של היהודים בצפורי בתקופת המשנה והתלמוד, מחקרים בתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשכ"ח, עמ' 9–27, 82–83; ג' אלון, אילן דמתמניו בכסף, מחקרים, ב, עמ' 50, הערה 137; הנ"ל, תולדות היהודים, א, עמ' 14, 113; ב, עמ' 65.

39 ביכלר, שם, עמ' 28–40, 82–83; אלון, מחקרים, ב, עמ' 23–31; הנ"ל, תולדות, א, עמ' 113; עמ' 79; ש' ספראי, העיר היהודית בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, העיר והקהילה, ירושלים תשכ"ח, עמ' 234–236.

גמליאל והורידותו מגדולתו"⁴⁰. לפי זה התנהל מדור יבנה והלאה מאבק בין ההנהגות המקומיות וההנהגה המרכזית, ויש שהמנהיגים המקומיים נסתייעו בשלטונות הרומאיים, שהיה להם עניין לטפח הנהגות מקומיות נאמנות וחזקות, כמשקל נגד להנהגה המרכזית. מובן, שפרנסי טבריה וצפורי התנגדו התנגדות נמרצת לכוננת הנשיא וראשי הסנהדרין להעביר את מוסדותיהם לערים הגדולות⁴¹, שכן ברור היה להם, ששיבת מוסדות אלו בעריהם תשמיט מידם את ההנהגה או לפחות תגביל את סמכויותיהם והם יעמדו בצילה של ההנהגה המרכזית. התנגדותם נבעה גם מטעמים כלכליים. הם חששו ששיבת חכמים רבים בערים תחייב אותם לשאת בחלק נכבד מהוצאות האחזקה של הסנהדרין. יותר מכך חששו מפני הסתלקותם של החכמים מנשיאה בעול המסים שהטילה המלכות. המסים הוטלו על הישובים תוך התחשבות במספר התושבים שגרר בשוב. כיוון שרבי קבע באופן חד משמעי, שהחכמים פטורים מלשאת בעול זה⁴², היה על שאר התושבים לשאת בחלק גדול יותר של המס.

חורבן יהודה במלחמת בר־כוכבא, התרכזות הישוב היהודי בגליל ובשל כך מעבר מוסדות ההנהגה המרכזיים מיהודה לגליל, הגבירו את הלחץ על הערים הגדולות בגליל לפתוח שעריהן בפני המוסדות המרכזיים. אין כל ספק שרובן שמעון בן גמליאל ישב באושא ובשפרעם מתוך חוסר ברירה. וודאי שרבי, שהיה תקיף ורב יוקרה, לא יכול היה להשלים עם ישיבה ממושכת בבית שערים הקטנה⁴³. מטרתם של הנשיאים וראשי הסנהדרין הושגה רק לאחר שחלה התקרבות בין ההנהגה המרכזית וההנהגות המקומיות. ההתקרבות, שסופה הטלת מרות ההנהגה המרכזית על ההנהגות המקומיות, היתה פרי מאמציו של רבי שפעל בדרכים אחדות. חכמים בשליחותו פעלו בערים לקירוב לבבות. ההנהגה המרכזית הכירה בסמכויות השיפוט וההנהגה של המנהיגים המקומיים ושיתפה אותם בהנהגה הלאומית, והללו קיבלו את מרותה⁴⁴.

העברת מוסדות ההנהגה לצפורי בראשית השליש האחרון לנשיאותו של רבי⁴⁵ מסמלת את התגברות ההנהגה המרכזית על ההנהגות המקומיות⁴⁶. כיוון שכך, נפתחה בפניו גם טבריה ולא צפורי בלבד. בימיו היתה טבריה גדולה וחשובה מצפורי, ומבחינה זו התאימה יותר למושב ההנהגה. אולם רבי עבר לצפורי: "רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה: 'ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה' — ויחי יהודה בצפורין שבע עשרה שנה"⁴⁵.

40 רה"ש כב ע"א; בירושלמי, רה"ש פ"א ה"ו, נו ע"ב, ע"פ כ"י ליידין, הקריאה גדר אינה מובטחת ויש הקוראים גזר, שהיתה סמוכה ליבנה, ומסתבר, שממנה באו עדי החודש ולא מגדר שבעבר הירדן. ועיין: ב' רטנר, אהבת ציון וירושלים, וילנא תרע"א, עמ' 71; ש' קליין, עבר הירדן היהודי, וינה תרפ"ה, עמ' 30–31, 34; הג"ל, ספר הישוב, עמ' 174; ש' ספראי, העיר היהודית בארץ־ישראל, עמ' 231; אלון, תולדות, א, עמ' 110–111, 144.

41 ראה: ש' ספראי, בית שערים בספרות התלמודית, ארץ ישראל, ה, תשי"ט, עמ' 209.

42 ב"ב ח ע"א. דברי רבי נחמיה בן הקנה, אבות פ"ג מ"ה: "כל המקבל עליו עול תורה, מעביריו ממנו עול מלכות", הם המקור הקדום ביותר של העמדה עליה הגו רבי בתקיפות רבה. ועיין: ב"ב ז, ע"ב — ח ע"א; ירושלמי, מו"ק פ"ג ה"א, פא ע"ד; תנחומא, בובר, חקת מט, עמ' 128.

43 ספראי, בית שערים, 210. השווה: אורבך, מיהודה לגליל, 73. 44 אלון, תולדות, ב, 136.

45 ירושלמי, כלאים פ"ט ה"ד, לב ע"ב; שם, כתובות פ"ב ה"ג, לה רע"א.

46 ספראי, בית שערים בספרות התלמודית, עמ' 210.

כידוע נבנתה טבריה על קברים⁴⁷ ויהודיה נתונים היו בחשש מתמיד מפני היטמאות. אולם לא בשל כך נמנע רבי משיבה בטבריה, שכן עד ימי המעבר לצפורי טוהרה טבריה פעמיים. הטיהור הראשון בדור יבנה לאחר מלחמת החורבן והשני בדור אושא לאחר מלחמת בר-כוכבא. טיהורים אלו מלמדים, שחורבנה של ארץ יהודה בשתי המלחמות הגביר את הצורך במציאת פיתרון הלכתי לבעיית התיישבותם בטבריה של יהודים, שהקפידו על דיני טומאה וטהרה. המטהר הראשון היה בן זכאי⁴⁸. מסתבר שלא הכל קיבלו את הטיהור ולכן חזר רבי שמעון בר יוחי על המעשה⁴⁹. וגם מעשהו של ר"ש בן יוחי נתקל בהתנגדות, אולם הוא התקבל ואנו מוצאים בטבריה חכמים בני דורו של רבי שמעון. מכל מקום, רבי סמך בוודאי ידו על ההיתר של רבי שמעון, שרבן שמעון בן גמליאל אבי רבי כינהו 'ארי'⁵⁰, שכן ההיתר תאם את השקפתו בדבר הצורך העליון לעשות הכל לחיזוק הישובים היהודיים בכל חלקי ארץ-ישראל, ולמנוע בכך התפשטות האוכלוסיה הנוכרית על פני אזורים נוספים בארץ-ישראל. מתוך מגמה זו פטר רבי יהודים שישבו באזורי הספר, מן המצוות התלויות בארץ, כדי לחזק את ידי היושבים בספר ולמנוע נטישת אזורי ההתיישבות הקשים והפקרתם בידי נוכרים⁵¹. פעולתו של רבי שמעון, שאיפשרה להגדיל את האוכלוסיה היהודית בעיר חשובה כטבריה היתה בוודאי לרוחו של רבי ולכן אין להסביר את העברת הנשיאות והסנהדרין לצפורי ולא לטבריה בחשש מפני טומאת מתים בטבריה.

נראה, שההחלטה שלא לעבור לטבריה נפלה על רקע מצב בריאותו של הנשיא ואקלימה הקשה של טבריה. המקורות תולים את המעבר מבית שערים לצפורי בבריאותו הלקויה של הנשיא: "רבי מוטל בצפורי ומקום מוכן לו בבית שערים. והתניא 'צדק צדק תרדוף' הלך אחר רבי לבית שערים. רבי בבית שערים הוה, אלא כיון דחלש אמטוהי לצפורי⁵² דמדליא ובסים אורא"⁵³. בגלל מחלתו זקוק היה רבי לאווירת הצח של צפורי. במסורות אחדות מסופר על מחלותיו — מחלות מעיים, דרכי השתן, פה ושיניים — ועל יסוריו הקשים: "אמר רבי: חביבין יסורין. קבל עליה תליסר שני, שית בצמירתא ושבע בצפרנא ואמרי לה: שבעה בצמירתא ושית בצפרא"⁵⁴; "וחי יהודה בציפורין שבע עשרה

47 יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, יח, ב, ג.

48 שבת לד ע"א. ע"פ כ"י מינכן. אגדות התלמוד והערון ערך 'עבד', המטהר הוא בן עזאי. ועיי: ש' ספראי, מעמדו ומעשיו של רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן, ספר אלון, עמ' 220, הערה 27.

49 ירושלמי, שביעית פ"ט ה"א, לח ע"ד; ב"ר פ' עט, תאודור-אלבק עמ' 941—945; שבת לג ע"ב — לד ע"א: קה"ר י ח; אסת"ר פ, ג; פסיקתא דרב כהנא, פ' בשלח, בובר, פה ע"ב, צ ע"ב.

50 ירושלמי, שבת פ"י ה"ה, יב ע"ג.

51 ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א, כב ע"ג; חולין ו ע"ב; תוספתא אהילות פ"ח ה"ח, צוק, עמ' 617; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א, לו ע"ג; שם, יבמות פ"ו ה"ח, ח ע"א; תוספתא, אהילות פ"ח ה"ד, צוק, עמ' 616.

52 בכ"י ותיקן 130 הגירסא: "דחליש עלמא אתא לצפורי". לביטוי זה עיין רה"ש יו ע"א; גיטין סז ע"ב.

53 כתובות קג סע"ב — קד רע"א.

54 ב"מ פה ע"א.

שנה ומן גובעין עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי⁵⁵; "ת"ר: פעם אחת חש רבי במעיו אמר: כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של גוי אסור או מותר?"⁵⁶... השיקול הלאומי חייב העברת מוסדות ההנהגה לטבריה, אולם מצב בריאותו לא איפשר לנשיא לעשות זאת. המעבר לטבריה נדחה למשך כחמישים שנה. שאיפתו של רבי הוגשמה על-ידי נכדו, רבי יהודה נשיאה, ועל-ידי רבי יוחנן.

55 ירושלמי, כלאים פ"ט ה"ד, לב ע"ב; שם, כתובות, פ"ב ה"ג, לה ע"א. והשווה: ב"ר פ' לג ג, תאודוריאלבך, עמ' 305.

56 ע"ז מ ע"ב. השווה: ב"מ פד ע"א. על יסוריהם של החולים במחלת מעיים עיין: עירובין מא ע"ב; פרקי דרבינו הקדוש, מהדורת היגער, עמ' 127.